

अग्निः, १, ५-९ अग्नि - वरुण - सोमाः। १ अग्निः, २-४ अग्नेरात्मा, ५, ७-८ वरुणः, ६ सोमः, ९ इन्द्रः।
त्रिष्टुप्, ७ जगती ।

इमं नो अग्न उप यज्ञमेहि पञ्चयामं त्रिवृतं सप्ततन्तुम्।

असौ हव्यवाळुत नः पुरोगा ज्योगेव दीर्घं तम आशयिष्ठाः ॥ १०.१२४.०१

अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो पावक। नः- अस्माकम्। पञ्चयामम्- पञ्चर्तुभिर्नियमितम्। त्रिवृतम्- भूर्भुवःसुवर्भूमिकावृतम्। सप्ततन्तुम्- सप्तभूमिकाभिमुखशक्तिधाराभिर्विस्तृतम्। इमम्- एतम्। यज्ञम्- पूजां सङ्गतिकरणं दानम्। उप एहि- आगच्छ। नः- अस्माकम्। हव्यवाट्- ध्यानभावनादिहव्यवाहकः। उत- अपि च। पुरोगाः- पुरतो गामी नेता। असः- भव। ज्योगेव- दीर्घकालादेव। दीर्घं तमः- दीर्घमन्धकारम्। आशयिष्ठाः- आस्थाय शयनमकरोः। चिरकालं हृदये भौमभोग एव सुप्तं क्रतुमभ्युदयनिःश्रेयसाख्यधर्मरसे प्रेरयत्ययं मन्त्रः ॥१॥

अदेवाद्देवः प्रचता गुहा यन्प्रपश्यमानो अमृतत्वमैमि।

शिवं यत्सन्तमशिवो जहामि स्वात्सख्यादरणीं नाभिमेमि ॥ १०.१२४.०२

अदेवात्- अन्धकारात्। देवः- ज्योतिर्भूतः सन्। यन्- निःसरन्। प्रचता- प्रयाचनेन। गुहा- चित्तगुहायाम्। प्रपश्यमानः- प्रकर्षेण सूक्ष्मदर्शनं कुर्वन्। अमृतत्वम्। एमि- प्राप्नोमि। अशिवः- अशोभनोऽहम्। शिवम्- शोभनं भवन्तम्। सन्तम्- साधुम्। जहामि- त्यक्तवान्। स्वात् सख्यात्- इदानीं आत्मीयमैत्र्या। नाभिम्- अग्निबन्धनशीलां अग्न्युपलब्धिस्थानभूताम्। अरणीम्- अरणिं प्रतीकभूताम्। एमि- प्रपद्ये ॥२॥

पश्यन्नन्यस्या अतिथिं वयाया ऋतस्य धाम वि मिमे पुरूणि।

शंसांमि पित्रे असुराय शेवमयज्ञियाद्यज्ञिर्यं भागमैमि ॥ १०.१२४.०३

अन्यस्या वयायाः- साधारणभूमिकेतराया दिवः सम्बन्धनम्। अतिथिम्। पश्यन्। पुरूणि- प्रभूतानि। ऋतस्य धाम- सत्यसदनान्युपलब्धिस्थानानि प्रतीकभूतानि। वि मिमे- निष्पादयामि।

असुराय- प्राणदाय । पित्रे- पितृभूताय प्रतीकाय । शेवम्- तत्तत्त्वभूतं सुखमुद्दिश्य । शंसाभि- स्तोत्रं करोमि । अयज्ञियात्- स्वार्थाद्भावनात् । यज्ञियं भागम्- निःस्वार्थभावनम् । एमि- गच्छामि ॥३॥

ब॒ह्वीः समा॑ अकर॒मन्तर॑स्मिन्निन्द्रं॑ वृ॒णानः॑ पि॒तरं॑ जहामि ।

अ॒ग्निः सोमो॑ वरु॒णस्ते च्य॑वन्ते प॒र्याव॑र्द्राष्ट्रं॑ तद॒वाम्या॑यन् ॥ १०.१२४.०४

ब॒ह्वीः समाः- बहुसंवत्सरान् । अस्मिन्नन्तः । अकरम्- कर्म कुर्वन्नासम् । इन्द्रम्- परमेश्वरम् । वृ॒णानः- वरणं कुर्वन् । पि॒तरम्- जनकमरणिभूतं प्रतीकमुपलब्धिस्थानमपि । जहामि- त्यजामि । नेदं यदिदमुपासत इति तलवकारे । येन त्यजसि तत्त्यजेति यथा । तस्यापि निरोधे सर्वनिरोधान्निर्वीज इति योगशास्त्रे । अथवा मम पूर्वमूलमदेवमयज्ञमिति भावः । अदेवादेव इति श्रुतेः । अयज्ञियाद्यज्ञियं भागमिति च । अग्निः- पावकः क्रतुः । सोमः- रसः । वरुणः- ऋतदेवता । ते- अमी । च्यवन्ते- राज्यान्मम साधनभूमिकायाश्च्युताः । आयन्- पुनरागच्छन् । तत् । राष्ट्रम्- तेषां राष्ट्रम् । पर्यावत्- पर्यावर्तमानम् । अवामि- इदानीं रक्षामि ॥४॥

निर्मा॑या उ॒ त्ये असु॑रा अभू॒वन्त्वं च॑ मा वरुण का॒मया॑से ।

ऋ॒तेन॑ राज॒न्ननृ॑तं वि॒विञ्च॑न्मम॑ रा॒ष्ट्रस्याधि॑पत्य॒मेहि॑ ॥ १०.१२४.०५

असुराः- प्राणदाः । त्ये- ते देवाः । निर्मायाः- अवञ्चकाः । अभूवन्- आसन् । वरुण- ऋताधिदैवत । त्वम्- भवान् । च- अपि । मा- माम् । कामयासे- इच्छसि । राजन्- स्वामिन् । ऋतेन- धर्मेण । अनृतम्- अधर्मम् । विविञ्चन्- विविच्य । मम- मे । राष्ट्रस्य । आधिपत्यम्- स्वामित्वम् । आ इहि- प्राप्नुहि ॥५॥

इ॒दं स्वरि॑दमिदा॒स वा॒मम॑यं प्रका॒श उ॒र्व॑श्न्तरि॒क्षम् ।

ह॒नाव॑ वृ॒त्रं नि॒रेहि॑ सोम॒ ह॒विष्वा॑ सन्तं॑ ह॒विषा॑ यजाम ॥ १०.१२४.०६

इदम्- एतत् । स्वः- ज्योतिः । इदम्- एतत् । वामम्- सुन्दरम् । इत्- एव । आस- अभवत् । अयम्- एषः । प्रकाशः । उरु- विस्तृतमिदम् । अन्तरिक्षम् । सोम- रसाधिदैवत । वृत्रम्-

आवरणम् । हनाव- नाशयाव । निरेहि- निष्क्रम । हविः सन्तम्- हव्यभूतम् । त्वा- भवन्तम् ।
हविषा- हव्येन । यजाम- पूजयाम ॥६॥

कविः कवित्वा दिवि रूपमासजदप्रभूती वरुणो निरपः सृजत् ।

क्षेमं कृण्वाना जनयो न सिन्धवस्ता अस्य वर्णं शुचयो भरिभ्रति ॥ १०.१२४.०७

कविः- क्रान्तदर्शी । कवित्वा- स्वक्रान्तदर्शनेन । दिवि- चित्ताकाशे । रूपम्- स्वरूपम् । असजत्-
आसक्तं करोति । अप्रभूती- अनायासेन । वरुणः- ऋताधिदेवता । अपः- जीवोदकानि । निः सृजत्-
निरगमयत् । सिन्धवः- स्यन्दनशीला नद्यः । जनयो न- जाया इव । क्षेमम्- श्रेयः । कुर्वाणाः-
कुर्वन्त्यः । ताः । अस्य- वरुणस्य । वर्णं- वरणम् । शुचयः- परिशुद्धाः । भरिभ्रति- धारयन्ति ॥७॥

ता अस्य ज्येष्ठमिन्द्रियं संचन्ते ता ईमा क्षेति स्वधया मदन्तीः ।

ता ई विशो न राजानं वृणाना बीभत्सुवो अप वृत्रादतिष्ठन् ॥ १०.१२४.०८

ताः- आपः । अस्य- एतस्य वरुणस्य । ज्येष्ठम्- प्रथमम् । इन्द्रियम्- ईशनसामर्थ्यम् । संचन्ते-
सल्लभन्ते । ताः- आपः । स्वधया- स्वधारणया । मदन्तीः- सन्तुष्टाः । ईम्- एनं वरुणम् । आ
क्षेति- प्राप्नुवन्ति । ताः- आपः । ईम्- एनं वरुणम् । विशः- प्रजाः । राजानम्- नृपम् । न- इव ।
वृणानाः- वरणं कुर्वन्त्यः । वृत्रात्- आवरणात् । बीभत्सुवः- भीताः । अप अतिष्ठन्-
अपक्रम्यावतिष्ठन् ॥८॥

बीभत्सूनां सयुजं हंसमाहुर्पां दिव्यानां सख्ये चरन्तम् ।

अनुष्टुभमनु चर्चूर्यमाणमिन्द्रं नि चिक्वुः कवयो मनीषा ॥ १०.१२४.०९

बीभत्सूनाम्- बद्धानाम् । दिव्यानामपाम् । सख्ये- मैत्र्याम् । चरन्तम् । सयुजम्- सहचरं
परमेश्वरम् । हंसम्- मुक्तम् । हंसो मुक्तिप्रतीकः श्रुतौ । आहुः- अब्रुवन् । अनुष्टुभम्- पुनः पुनः
स्तोतव्यम् । अनु चर्चूर्यमाणम्- पुनः पुनश्चरन्तम् । इन्द्रम्- परमेश्वरम् । कवयः- क्रान्तदर्शिनः ।
मनीषा- सूक्ष्मया बुद्ध्या । नि चिक्वुः- नितरां जानन्ति ॥९॥